

Hegedűs József, Hiedelem és valóság Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról

Akadémiai Kiadó, Bp., 2003. 196 lap

E kötet főcíme jelzi, hogy az alcím témájánál is mélyebb háttérrel kíván föltárni: a nyelvünk rokoni kapcsolatainak felderítésére ösztönző indítékokat.

A dokumentáció bemutatja, hogy a magyart 210 nyelvvel, nyelvcsaláddal vetették egybe a középkor végétől kezdve napjainkig, köztük természetesen a finnugor, illetve uráli nyelvekkel, mígnem az utóbbival való rokonságot, közös származást a XVIII. század végén, illetve inkább egy évszázaddal később elfogadta a tudományos közvélemény. A szerző módszeresen végigtekinti a nyelvhasználatokat a kezdeti hébertől, az újkori felfogás szerint a három ősi „szent” nyelv egyiktől a mai napig sem fölhagyott sumer rokonításig. A tudománytörténeti adatokból a szerző azt a következtetést vonja le (42–3), hogy a történelmi megrázkódtatások és katasztrófák (török hódoltság, Trianon, kommunista diktatúra) okozta politikai, gazdasági és kulturális lemaradásunk miatt a hazai nyelvtudományi kutatások jóval később követték a külföldi tudományos módszereket és eredményeket, továbbá hogy a vizsgálatokat a kollektív nemzeti tudat, a dicső múlt ápolása motiválta. HEGEDŰS úgy látja, hogy a tudományos nyelvészet kialakulása előtt a kutatások nem elsősorban az anyanyelvre, hanem az ősnép és az őshaza eredetére és helyére irányultak (158–9).

Kategorikus megállapításai mellett a szerző mindazonáltal kiemeli a korukat megelőző magyar tudósok érdemeit, elsősorban Sylvester János „Grammatica Hungarolatina” (1539.), Sajnovics János „Demonstratio” (1770.) és Gyarmathi Sámuel „Affinitas” (1799.) című munkáit, de azért a finnugor nyelvtudomány módszeres kidolgozását (helyesen) a német Budenz Józsefnek tulajdonítja (150).

HEGEDŰS áttekinti az e témakörben megnyilatkozó valamennyi szerző feltevéseit, a tudományos színvonaltól elmaradókat is. Ez utóbbiakat is minősíti, de a szokványos „dilettáns”, „műkedvelő”, „déliabós” stb. jelzők helyett a „parakomparatív” elnevezéssel illeti őket. Ilyen módon igyekszik felfedni ezekben az írásokban a használható, értékesebb gondolatokat, ötleteket. Kiemeli Otrókocsi Fóris Ferenc (1693.) gondos idegen nyelvi adattárát (37–8), amelyben a héberrel kívül kelta, angol, francia, görög, latin stb. szavakat vet össze a magyarral, HEGEDŰS elnevezése szerint heterogén nyelvhasználatot végezve. Ezek a korai soknyelvű összevetések az általános nyelvészet csírájának mondhatók. Horvát Istvánnak a maga korában is gúnyolt tevékenységében HEGEDŰS meglátja DOMOKOS PÉTERREL együtt (Szkítiától Lappóniáig. Bp., 1990. 89) a már említett nemzeteszmé, nemzeti presztízs felerősítésének igényét (161).

HEGEDŰS hangsúlyozza, hogy nemcsak magyarok igyekeztek felkutatni őseiket, az őshazát, hangoztatni és elismertetni nyelvüknek eredetiségét és más nyelvekkel összemérve tökéletesebb voltát. Ilyen törekvések és elméletek jelentkeztek nemcsak az újkorban, hanem később is a kelta, a dán, a svéd, a holland, a német, a cseh, az észti, a török, a grúz stb. polihisztorok körében (151–63).

A „parakomparatív” rokonítások vonulata a sumer–magyar (esetleg sumer–finnugor) ősnépi és őshazai (Mezopotámia) fikció híveinek körében tör elő. A szerző két szakaszra bontja e kérdés történetét. Az első időszak (138–41) a XIX. század közepétől a XX. század közepéig tartott, a sumer nyelv felfedezésétől, azaz az akkádhhoz viszonyított önállósításától kezdődően. A sumernek a magyarral való összevetését külföldi nyelvészek (Jules Oppert, François Zenormant stb.) kezdeményezték, nyomukban haladtak magyar kutatók, jórészt szintén tárgyilagos szakemberek (pl. Varga Zsigmond, Ötezer év távolából. Debrecen, 1942.). A második szakaszt viszont lelkes, fanatikus, de kritikátlan íróemberek tevékenysége jellemzi, mind magyarok: Bobula Ida, Gosztonyi Kálmán, Baráth Tibor, Badiny Jós Ferenc stb. (141–8). Ők az ékírásos sumer nyelvet csak latin betűs szótárakból és vázlatos nyelvtanokból ismerik, szóegyeztetések közt nincs szabályos hang-

megfelelés, vagy csak a hangtörvények látszatát vázolják föl, a két nyelvrendszer szembeállításakor csupán a ragozó sajátját hangsúlyozzák (a részletező különbségeket nem veszik észre), és ami markáns: az egyes szerzők magyar–sumer összehasonlító szójegyzékei között nincs összhang, más-más szópárokat rokonítanak (vö. FODOR ISTVÁN, *Mire jó a nyelvtudomány?* Bp., 2001. 25–7). A második szakasz sumeristái a háborút követő emigrációs hullámmal kerültek külföldre, Európán túl az USA-ba, Argentínába. Rájuk jellemző a lelkes elfogultság, sőt vallásos hit, habár ez némelyik esetében szektás jelleget ölt (Badiny Jós szerint Jézus Krisztus szkíta volt, anyja, Mária pártus hercegnő!). Ehhez hozzáteszem, hogy a múlt rendszer idején itthon is volt tábor a sumer elméletnek. Főleg nyelvészeti ismeretterjesztő előadásokon jelentek meg, nem egyszer hangoskodva léptek föl. Érdekes azonban, hogy míg a nyugati sumeristák (erősen) jobboldali beállítottságúak, addig a hazaiak marxista szólalmokkal érveltek; persze más a múlt rendszerben nem tehettek.

A téma történeti áttekintése után HEGEDŰS képet ad korunk hazai és külhoni parakomparatív kísérleteiről (148–54). A komolyabbak közé tartozik nézetem szerint a néhány évvel ezelőtt elhunyt Kazár Lajos japán–urál-altaji összehasonlítása (148): a szerző finnugor és japán végzettségű volt (A japán és a magyar nyelvrokonnok? Bp., 1996.). Megemlítem, hogy az 1980-ban tartott VIII. turkui nemzetközi finnugor kongresszuson egy amerikai hazánkfi, Sadovszky Ottó a kaliforniai–ugor nyelvrokonságról tartott előadást a penuti nyelvtörzsbe tartozó wintun indián nyelv szóegyeztetési alapján.

HEGEDŰS azt a tanulságot vonja le nyelvtudományunk történeti áttekintéséből, hogy a köztudatban hiányosan ismeretes nyelvünk rokonsága és népünk őstörténete, amelyeknek tudomása összerosódik, ezért is szükségesnek tartja a célirányos felvilágosító munkát az érdeklődő nagyközönség körében (168). A szerző véleményével egyetérthetünk, sőt megtoldhatjuk azzal, hogy ebben a körben a nyelvtudományról csekély vagy téves fogalmak élnek. Már a középiskolában kellene a nyelvi oktatást (helyesírás, nyelvtan, a nyelvészet alapelemei, nyelvünk rokonsága stb.) érdekesebbé tenni és elmélyíteni. Aligha mondok újat, ha azt állítom, hogy a magyartanárok többségét ez a téma nem érdekli, csak az irodalom oktatása; sőt nyelvi ismeretek rovására is irodalmat tanítanak. Viszont ha szerzőnk úgy véli, hogy a sumer rokonság híveit szakszerű felvilágosítással meg lehet győzni, az aligha reális: megszállott embereket nem lehet kizozdítani tévhitükből.

A kötet végén felsorolt forrásjegyzék és névmutató hatszáznál több címet tartalmaz. Ezek a számok is mutatják, hogy milyen átfogó és terjedelmes munka kerül az olvasó elé, noha – amint a szerző kiemeli (10) – a napi- és hetilapok e tárgyú cikkei nem vette figyelembe.

HEGEDŰS monográfiáját értékelve úgy látom, hogy az két szempontból bővíti ki ismereteinket. Először is összesítette és kritikusan jellemezte a nyelvünket illető rokonítási és őstörténeti publikációkat, természetesen csak érintve a finnugor–uráli alapvető írásműveket, másodsor pedig összefüggést látat ezen kutatások és a történelmi előzményekből és helyzetekből fakadó önértékelés és nemzeti öntudat között. Ez utóbbi művelődéstörténeti és nemzetlélektani-filozófiai téma, túlmutat a szűkebb nyelvtudomány-történeti kérdéseken, és bizonyára megvitatásra ösztönzi e témák szakembereit is.

Még néhány megjegyzést és észrevételt fűzök a kötethez. A „Népünk és nyelvünk a Jugriakérdés tükrében” című terjedelmes fejezet (88–102) bemutatja az *ugor*, *jugor*, *hungar* népnevek szerteágazó történetét, rámutatván a még a XIX. században is meglévő néperedetizetési zűrzavarra és a finnugor rokonság elleni ódzkodás indítékaira. Meg kellett volna azonban említeni, hogy a már szakkifejezésként élő *ugor* név (finnugor, obi-ugor) mégis az óorosz krónikából először leírt nép nevére megy vissza, amelyből a ma még élő vogulok és osztjákok származnak.

Az újkori, sőt még későbbi írásokban szereplő nem európai nyelveknek a maiakkal való azonosítását HEGEDŰS nem minden esetben tudta megállapítani, illetve helyesen átírni. A *dzsungar* a Kínában élő mongol ojrát nép egyik nyelvjárása, a *hunza* = kaukázusi *hunzal*, *kaszimuk* = kaszimovi tatár, *lohiti* = *lohi*, *lodhi* (indoárja), *muszga* = *muzgu* vagy *muzuk* (Afrika), *kannaréz* = *kannada* (dravida), *malagasy* = *malgas* (Madagaszkár); a *nahuatl* a mexikói aztékok nyelve, helye-

sen *nahuatl*, magyarosan *navatl*, ti. a bilabiális zöngés réshangot a spanyolos helyesírásban *hu* betűkapcsolattal írják át (156, 60 stb.). De több név azonosítása nem sikerül, pl. *szuzian*, *uraon* (156).

HEGEDŰS idézi az orosz Diakon *sumerológust* (117, 190). Az illető neve helyesen átírva Diakonoff, illetve magyar átírásban Gyjakonov. Egy sajtóhiba fordul elő a 47. lapon: *férfiből*.

FODOR ISTVÁN